

Metin Çulhaoğlu'nun Hiç Girmedığı Akademiye Mirası

Cenk Saraçoğlu, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

ORCID: 0000-0002- 4797- 4879

E-posta: cenksaracoglu@gmail.com

Bir sosyal bilimler dergisinin giriş sayfalarında akademik yaşamın içerisinde hiç bulunmamış bir siyasal figüre yönelik bir anma yazısının yer alması ilk başta tuhaf gelebilir. Kuşkusuz bu durumun Mülkiye Dergisi'nin sıradan bir dergi, Çulhaoğlu'nun da sıradan bir siyasetçi olmaması ile ilgisi var. Nihayetinde *Mülkiye*, ağırlıklı olarak Marksizmden mülhem akademik çalışmalara yer veren bir dergi, Çulhaoğlu'da devrimci siyasal yaşamı içerisinde Marksist teorik üretim içerisinde bulunmuş örgütlü bir sosyalisttir. Fakat, Çulhaoğlu'nun bu derginin sayfalarında yer almasının tek nedeni yalnızca bu 'perspektif' ortaklığı değildir. Bunun yanında, Çulhaoğlu, hem fikri üretiminin yöntemi ve niteliği hem de çalışma tarzı/ahlaki itibarıyla eleştirel bir sosyal bilimciye yol gösterecek kuşatıcı bir düşünsel mirasa sahip olduğu için de bu derginin sayfalarında yer almaktadır. Ben, bu anma yazısında, Metin Çulhaoğlu'nun düşüncesinin özellikle bu yanını yani onun düşünce dünyasının akademik bilgi üretim sahasını besleyebilecek yönlerini vurgulayacağım.

Çulhaoğlu'nun değeri elbette bu yönüyle sınırlı değil. O, aynı zamanda hem pratik sosyalist siyasete hem de ideolojik mücadele alanında Türkiye'de eşine az rastlanır bir derinliğe ve yaratıcılığa sahipti. O'nun kendi doğal sahasındaki bu 'ayrışıklığının' ve eşsiz değerinin farklı yönlerini 16 Ağustos'taki ölümünün ardından mücadele arkadaşları, dostları ve hatta sosyalist hareket içerisindeki muarızları, sayfalar dolusu yazılarla incelikli bir şekilde anlattılar. Benim bu yazıda merkeze yerleştireceğim onun akademik dünyaya ilişkin yönleri olacak. Çulhaoğlu'nun teorik üretiminden akademik sahaya aktarılabilecek 'düşünsel gıdanın' bugün gittikçe kuraklaşmakta olan akademik dünya için belki her zamankinden daha önemli olduğunu düşünüyorum. Bunun özellikle toplumsal sorunları Marksizmin teorik önermeleri ve kavramları ile anlamaya çalışan genç sosyal bilimciler için geçerli olduğunu söyleyebilirim. Hatta bana kalırsa kafasındaki herhangi bir ana sorunsala Markist bir yöntemle cevap oluşturmaya çalışan tez aşamasındaki bir sosyal bilimcinin Çulhaoğlu'nun 1997 yılında kaleme aldığı *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu* (Bundan sonra *Binyıl Eşiğinde* olarak geçecek) isimli kitabıyla tanışması, oradaki yönlemsel-teorik önermeleri eleştirel süzgeçten geçirmesi önemlidir. Çulhaoğlu'nun bu çalışması, 'algılama, sonra çözümleme ve ardından da yeniden kurgulama' süreçlerinde genç bir

sosyal bilimciyi zorlayacak pek çok 'kilidin' açılmasını sağlayabilir. Bu pratik fayda dışında Çulhaoğlu'nun bu kitabı bir sosyal bilimci adayının özel alanlarda uzmanlaşmaya dayalı sığ bir teknisizmin girdabına kapılmasını engellemeye yönelik uyarılar barındırmaktadır. Bu yazı da Çulhaoğlu'nun akademiye taşan mirasını değerlendirirken onun tüm yazdıklarını - sevdiği ifadeyle- "içerip aşan" *Binyıl Eşiğinde* kitabına odaklanacak.

Çulhaoğlu'nun üretiminin, kendisi bunu özel olarak amaçlamasa da akademi sahasına uzanan yönlerinin olması hem yazılarından hem de tanışıklığımdan yola çıkarak söyleyebilirim ki kendisi için de önemliydi. Zira o, yazılarında ve konuşmalarında belirttiği gibi Türkiye sol hareketinin ve Marksizmin gelişimini, siyasal örgüt temsilcilerinin etkinlikleriyle sınırlı olmayan ve Marksist akademisyenleri de içerisine alan kolektif bir uğraş olarak görüyordu. Bu minvalde çokça cebelleştiği 'aydın' kategorisinin içerisine akademisyenleri de yerleştiriyordu. Çulhaoğlu için akademi yalnızca politik bir mücadele sahası değil, egemen yönelim ne kadar ters yönde olursa olsun, aynı zamanda politik mücadeleyi besleyecek bulgu ve fikirlerin üretilmesi gereken bir alandı. Kendi sözleriyle "siyasetin kendi başına bir bilim olmaması, siyasetin nesnesine ilişkin bilimsel bilgi edinme zorunluluğunu kesinlikle ortadan kaldırmaz. Siyaset bilim değildir; ama içinde bulunduğu ortamın bilgisiyle olabildiğince donanmak durumundadır". (1997: 175).

Peki Çulhaoğlu'nun hangi önermeleri bugün eleştirel/Marksist sosyal bilim araştırmalarında karşılaşılan bazı sorunlar üzerinde düşünmeyi sağlayacak bir tartışma düzlemi oluşturmaktadır? Öncelikle en genel düzeyde Çulhaoğlu'nun Marksizmin sosyal bilimsel faaliyetteki anlamı ve yerini belirginleştirmeye yönelik önemli girdiler sunduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda, Çulhaoğlu 'akademik Marksizmde' görülen hem Marksizmi hem de akademik üretimi kuraklaştıran karşıt kutuplardaki iki eğilimi karşısına almıştır. Bunlardan birincisi Marx ve Engels'in klasik metinlerini ya da Marksist düşüncenin önde gelen düşünürlerini birer araştırma nesnesi yapmakla yetinen, kendisini Marksizmin 'orijinal olarak neyi söylemekte' olduğunu ortaya çıkarmakla sınırlı tutan akademik eğilimdir. Marx'ın ve onun önde gelen takipçilerinin yakın okumasına dayalı bir doğru yorumlama çabasının pek çok çarpıtmaya ve karikatürleştirmeye maruz kalan Marksizmin doğru temeller üzerinden anlaşılması açısından önemli olduğu kesin. Öte yandan, bununla sınırlı bir akademik uğraşın Marksist bir sosyal bilim faaliyeti olmaktan ziyade, illa ki Marksist olmayı gerektirmeyen bir 'Marksologluğa' karşılık geleceğini belirtmek gerekir. Bu eğilim Marksist akademisyenleri kendi iç tartışmalarına gömülmüş kapalı bir cemaat haline getirme riski taşır. İkinci eğilim ise özel bir alanda

araştırma yürüten bir akademisyenin Marx'ın ve onun takipçilerinin sadece o alanda ne söylediklerine bakmakla ve aktarmakla yetinmesidir. Bu eğilimde de Marksizm çalışmanın bütününe içrek gömülü bir yöntem ve felsefe olarak değil bir alıntı havuzu olarak karşımıza çıkar. Böyle olduğunda Marksizmin bir araştırma sorusunun formüle edilmesinden başlayıp, ona yönelik oluşturulmuş cevabın kamuya sunulmasına kadar araştırmanın bütün safhalarında sunacağı yaratıcı katkıdan mahrum kalınmış olunur. Bu iki eğilimin Marksizmin sosyal bilim sahasındaki potansiyeline ket vurması karşısında Çulhaoğlu tarihsel materyalizmin öncelikle “yeni olguların ve durumların irdelenmesine yönelik bir bakış ve yöntem olarak kullanılıp” geliştirilebileceğini vurgular. Yani sosyal bilimciler, Marksizmin yöntemsel araçlarını, kategori ve kavramlarını bugüne dair toplumsal meselelerin yapısını ve dönüşümünü kavramaya yönelik olarak seferber ettikleri, yani somut bir soruya Marksist bir yanıt oluşturdukları ölçüde eleştirel bilgi üretebilir ve bilim sahasındaki anaakım yaklaşımların hakimiyetini sarsacak bir ağırlığa sahip olabilirler. Akademi sahasında hayata geçirilen Marksist sosyal bilim faaliyeti ancak bu şekilde sosyalist siyaseti besleyecek girdiler sunabilir.

Çulhaoğlu'nun *Binyıl Eşiğinde* kitabı aynı zamanda, Marksizmi sosyal bilimsel bir araştırmanın yöntemi olarak işletirken onu donuklaştıracak bir kaba indirgemecilik tuzağına düşmeyi engelleyecek yaklaşım ve kategorileri de sunar. Bunu mümkün kılan, Çulhaoğlu'nun Marksist literatüreki bir 'üretim tarzı' olarak kapitalizm ile kapitalist 'toplumsal formasyon' düzeyleri arasındaki ayrımı analizinin merkezine yerleştirmesidir. Bir üretim tarzı olarak kapitalizmin evrensel nitelikte mekanizma ve eğilimleri, her bir toplumun geçmişten (önceki üretim tarzlarından) devraldığı yapılarla etkileşim halinde ve onlarla dolayım lanarak kendisini farklı 'toplumsal formasyonlar' içerisinde somutlar. O halde herhangi bir toplumsal sorunu Marksist bir yöntemle açıklamaya çalışan bir sosyal bilimci bu toplumsal sorunu (parçayı), bu sorunun bir parçası olduğu toplumsal formasyon (bütün) içerisine yerleştiren, sonra geri dönüp bütünle ilişkisi içerisinde kavranmış parçayı yeniden yorumlayan bir analitik güzergahı takip etmek durumundadır. Bu çaba, sosyal bilimciyi spesifik bir sorunsal üzerinden toplumun ideolojik, siyasal ve iktisadi yapılanmasını, bu düzeyler arasındaki karmaşık ilişkiyi ve bu yapıların tarihsel gelişimini çözümlenmeye zorlar. Bu, bugün dayatılmakta olan tek bir araştırma gündeminin teknisist uzmanlığına sıkışmış akademisyen kalıbının dışarısına çıkmak demektir. Bir sosyal bilimcinin yine hakim akademik anlayışın dayattığı disiplinler ayrımları aşmasının başlangıç noktası da buradadır: Zira, herhangi bir toplumsal sorun, içerisinden çıktığı toplumsal formasyonun bütünlüğünden bağımsız ele alınamayacağı gibi, bir toplumsal formasyonun tarihi ve güncel yapısı da yalnızca tek bir sosyal

bilimsel disiplinin sınırları içerisinde kalınarak kavranamaz. Çulhaoğlu'nun Türkiyeli Marksist akademisyenler tarafından bir analitik araç olarak yeterince kullanılmadığını düşündüğüm 'üretim tarzı' ile 'toplumsal formasyon' ayırımına yaptığı vurgunun ve bunun üzerinden geliştirdiği çözümlerinin Marksist bir sosyal bilim faaliyetinin zenginleştirilmesi açısından kritik bir önemde olduğunu düşünüyorum.

Çulhaoğlu'nun çözümleri, üretim ilişkileri ile üst yapı kurumları olarak ele alınan siyaset, ideoloji, hukuk, kültür gibi toplumsal ilişki sahaları arasındaki bağlantıya dair kadim sorunsalı yeniden ele alması açısından da Marksist sosyal bilimciler açısından özel bir öneme sahiptir. Çulhaoğlu, hakim üretim tarzının tüm bu diğer sahaları, onun deyimiyle "kendi mekanından" yalıtık bir şekilde yapılandırmayıp, hepsinin içerisinde bir 'öz' olarak sürekli işlediğine dair tartışmalı sayılacak yaklaşımı temel-üst yapı arasındaki ilişkiyi *indirgemeci olmayan bir belirlenim ilişkisi* içerisinde kavramaya yönelik özgün bir katkı olarak görülebilir. Çulhaoğlu'nun buradan yola çıkarak Marksizmde bu belirlenim ilişkisinin tam olarak neye tekabül ettiğine dair yaptığı açıklamalar da tarihsel materyalist bir sosyal bilim araştırmasının başlangıç noktasını oluşturabilecek sarıhliktedir: Buna göre, bir üretim tarzı ile onun üzerinde gelişen ideolojik, siyasal, kültürel süreçler arasındaki belirlenim ilişkisine bir nedensellik ya da basitçe bir etkilemeden ziyade 'çerçeve' ve 'parametre oluşturma' türünde içerik vermek gerekir. Yani bir üretim tarzı, bir toplumsal formasyonda hukuki, siyasal, kültürel süreçlerin alabileceği olası biçimlerin aralığını belirler.

Buraya kadar aktardıklarım Çulhaoğlu'nun yöntemine dair Marksist bir sosyal bilimcinin illa ki cebelleşmek zorunda kalacağı bazı sorun alanlarına dair sunduğu ön açıcı formülasyonları içeriyordu. Çulhaoğlu'nun bu çözümleri, Marksist düşünce birikiminin içerisindeki çeşitli kategori ve anlayışları eklektizme düşmeyen yetkin bir sentezleme ile işlemlendirmesi açısından *akıl yürütme biçimi itibarıyla* özgündür. Çulhaoğlu'nun bunun da ötesine geçip, başlı başına yeni bir ilişkiler sistemini ve buna eşlik eden yeni bir takım kavram ve kategorileri oluşturmaya çalıştığı ve bu açıdan yalnızca akıl yürütme değil aynı zamanda *içerik itibarıyla de* özgün teorik formülasyonlar geliştirdiği esas saha ise ideoloji tartışmalarıdır. *Binyıl Eşiğinde* kitabının üçüncü bölümü boyunca inşa etmeye çalıştığı bu özgün yaklaşımın tüm izleğini burada sunmak mümkün değil; zira bunun hakkı ancak uzun ve incelikli bir tartışma ile verilebilir. Yalnızca, Çulhaoğlu'nun ideolojinin kavramlaştırmasına dair geliştirdiği aşağıdaki önermenin bazen bıktırıcı bir soyutlukta yürütülen ideoloji tartışmalarını 'maddileştirmek' için önemli bir müdahale olarak okunabileceğini düşünüyorum. Sosyal bilimler açısından da bu yaklaşım ideoloji meselesini başka bir düzlemde

‘araştırmaya’ yönelik bir epistemolojik açılım olarak görülebilir.

İdeoloji, bir kavram olarak tanımlanmaktan çok alan olarak betimlenmeye yatkındır. Örneğin doğrudan doğruya yabancılaşmadan kaynaklanan, bilinçli yapıcıları olmayan düşünce ve inançların; bu düşünce ve inançların bilinçli biçimde işlenmesiyle geliştirilen ideolojilerin; ve nihayet egemen sınıfın çıkarları doğrultusundaki kasıtlı çarpıtmaların hepsi için geçerli tek bir tanım yapılamaz. Doğru olan, “ideolojiler alanı” diye bir alan belirlemek ve bu tür üretim adına ne varsa hepsini bu alana yerleştirmektir. Gerçekten de, örneğin, burjuva ideolojisi, egemen ideoloji, resmi ideoloji gibi kavramlar kendi özgül tanımlarıyla değil, ancak bu geniş alandaki yerleri ve karşılıklı ilişkileriyle anlam kazanabilecektir.

Çulhaoğlu, ‘ideolojiyi’ müstakil bir fenomen olarak değil de bir alan olarak ele almaya yönelik kendi önerdiği doğrultuyu takip ederek devamında ‘egemen ideoloji’, ‘resmi ideoloji’ ve ‘burjuva ideolojisi’ arasındaki ilişkilere yönelik bütünüyle özgün çözümler ortaya koyar. Bu bölümdeki sürükleyici ve zihin açıcı tartışmanın bir yönü bilim ve felsefeye diğer yönü de doğrudan siyasal stratejiye açılır. Benim büyük oranda benimsediğim ama pek çok kişi için oldukça tartışmalı olduğunu tahmin ettiğim Çulhaoğlu’nun ‘ideolojiler alanına’ dair formülasyonlarının fikri organizasyon, derinlik, özgünlük, açıklık ve dayanıklılık itibarıyla Türkiye’deki Marksist teorik üretimin ulaştığı doruk noktalarından biri olduğunu düşünüyorum.

Çulhaoğlu’nun bugün Türkiye’deki eleştirel sosyal bilimciler için önemine dair sunduğum bu fazlasıyla ‘nesnel’ tablonun ardından yazıyı onun benim için anlamına dair öznel bir notla kapatmak istiyorum: Metin Çulhaoğlu’nu okuduğum, dinlediğim ve tanıdığım için kendimi çok şanslı sayıyorum. Yazdığım her makalede, yaptığım her konuşmada ve hatta verdiğim her derste onun düşüncü biçimimde bıraktığı izler vardır. Metin Abi’nin dostluğunun etrafına yaydığı duygunun da kelimelerle anlatılması imkansız bir yoğunlukta ve benzersizlikte olduğunu belirtmek istiyorum. Sanırım bunu benim dışımda yüzlerce kişi hissediyor, ve anlatmakta zorlanıyor.

Metin Abi’nin kaybının üzüntüsünü benim için hafifleten tek şey, öğrettiği herşey ve sunduğu dostluk için sarılarak teşekkür etme imkanını o sağken yakalamış olmaktır.

Işıklar içinde uyu Metin Abi!